

Cultură și spiritualitate la românii din Ciuc în anii interbelici

O importantă componentă a vieții românești pe meleaguri harghitene este reprezentată de viața culturală cu diversele sale forme de manifestare: tradițiile, învățământ, biserică, presă, cultură populară etc.

Pentru analiza manifestărilor de cultură ale românilor din acest colț de țară va trebui să facem un scurt istoric al acestora de până la 1918, care ne va ajuta să înțelegem mai bine saltul calitativ și cantitativ înregistrat în perioada interbelică.

1. Școala

Puține sunt documentele care ni s-au păstrat referitoare la începutul învățământului rural, la existența unor școli în satele și comunele din Ciuc. Cât privește școlile românești, situația economico-juridică a populației băștinașe pe aceste meleaguri și contextul istoric cunoscut, au condus la funcționarea până la 1918 doar a școlilor confesionale.

Dezmoșteniți de drepturile lor, reduși la situația de iobagi, românii din Secuime nu-și pot întreține școlile, situația acestora¹ înregistrând regrese la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor². Consecința acestei stări va fi asimilarea treptată în fostele scaune secuiești a românilor băștinași, ca urmare a pierderii spiritului străbun. Astfel în 1786 numai 20% din școlile de pe Mureșul Superior erau românești³ – iar comunitatea sătească sărăcită nu avea mijloace să o întrețină. Astfel că românii urmau școlile secuiești, fapt care a dus la accentuarea deznaționalizării. De exemplu, românii din satele vecine Gheorgheniului urmau școlile secuiești din această localitate⁴.

Puține comune românești din județ și-au putut întreține școli în perioada de dinainte de 1918, iar cele care existau, funcționând pe lângă biserici, fiind școli confesionale. De cele mai multe ori dascălul era preotul, iar „școala” era locuința parohială.

Și în comuna Voșlobeni, prima școală a luat ființă pe lângă biserică. Cel mai vechi dascăl pe care îl cunoaștem aici a fost dascălul Dumitrașcu, care a funcționat pe la 1765⁵.

Dintre urmașii lui cunoaștem pe: Ciobotariu, Gavrilă Pop, Dumitru Blaga, Petru Ciobotariu, între 1880 și 1912 urmează Nicodim Rusu, iar după el 7 ani dăscălește Nicolae Lateș⁶.

Până la Unire, școala din Voșlobeni a funcționat cu un singur dascăl, învățătorii având de înfruntat numeroase greutăți materiale și morale, de ordin național, dar și greutăți de ordin pedagogic, având înscrisi în anul 1917 peste 80 de copii⁷.

Limba de predare era româna, cum era și firesc, dar din anul școlar 1913-1914 s-a impus limba maghiară, odată cu trecerea bisericii, împotriva voinței poporului, la Episcopia greco-catolică de Hajdudorog, măsură prin care se urmărea maghiarizarea⁸. Până la Unire, aceasta a fost limba de predare în școală.

După Unire, avându-se în vedere nevoile învățământului comunal, s-au înființat în comună posturi noi de învățători. În anul 1934, școala funcționa cu 4 învățători, în afară de care exista o grădiniță de copii cu educatoare și o școală cu un învățător în cătunul Chindenii⁸.

Școala din Voșlobeni a funcționat în localuri închiriate până în anul 1872, când biserica a construit o clădire din lemn cu o sală de clasă, în sudul comunei¹⁰. Această clădire a fost înlocuită cu clădirea existentă în perioada interbelică, cu două săli de clasă și o cancelarie, dar și aceasta era puțin corespunzătoare învățământului comunei.

Stăruințele pentru ridicarea unei noi școli, cu camere spațioase, luminoase, s-a manifestat în toată perioada interbelică. În mai 1927, Consiliul Comunal a dispus valorificarea a 12131 arbori valorând 1.811.112 lei pentru începerea școlii și a primăriei:

*„Comuna Voșlobeni, fiind singura pur românească în tot județul Ciuc, până la întregirea neamului nu a avut posibilitatea de a se dezvolta, față de celelalte comune ungurești, de aceea Consiliul Comunal hotărăște...”*¹¹.

Tot în sprijinirea învățământului, comuna a mai cumpărat un teren aparținând școlii, iar banii încasați -150.000 lei - i-a donat pentru utilarea școlii din comună¹². Comuna a mai

dat gratuit în fiecare an școlii lemne de foc, și chiar și altor școli românești din apropiere¹³; tot pentru școală, primăria a cumpărat un teren de sport, școala neavând fondurile necesare pentru aceasta¹⁴.

Cealaltă comună românească, din nord, este vorba despre Tulgheș, fiind mai mare și mai bogată, avea 8 școli: 6 primare de stat cu 9 cadre didactice, una primară confesională romano-catolică și o grădiniță de copii¹⁵.

În această comună, existând puternice minorități naționale, situația era puțin mai delicată. Aceste comunități au încercat să-și facă școală proprie, pe cheltuiala comunei, dar numai pentru copiii lor, în condițiile în care copiii români nu erau toți cuprinși în învățământ. Consiliul Comunal a reacționat prompt, aducând la ordine aceste elemente nesupuse¹⁶.

Ni s-a păstrat lista comitetului școlar din anul 1928, pe care figurează numai români: Aurel Nicolescu, Gheorghe Zaiț, Emil Bota, Gavril Pop, Toader Banea, Constantin Simionescu¹⁷. Aceștia au depus pe 2 mai 1928, în fața preotului, jurământul:

*„Jur să fiu credincios Regelui și intereselor țării mele, de a observa întru totul Constituția, și legile țării mele, și de a executa cu onoare și conștiință funcțiile ce îmi sunt încredințate și de a nu face nimic de natură a periclita ordinea în stat. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”*¹⁸.

Dintr-un document din 1928 privind asigurarea școlilor, ne putem face o imagine despre înzestrarea lor, și despre nevoile în care se zbăteau acestea datorită sărăciei locuitorilor români. Este vorba despre inventarul a două școli cu predare în limba română.

„Școala nr. 2 (Horia, Cloșca și Crișan) cu 500.000 lei; 7 încăperi cu 5 bănci, 1 tablă, 1 masă, 1 catedră, 1 scaun. Clădire de lemne pe piatră, 33,20 m lungă 11,20 m largă, 4 m înaltă. Cu țiglă. Șopru de lemne cu scânduri.

*Școala nr. 3 (Mihai Viteazu) cu 400.000 lei, 23 m lung, 5.50 largă, 3 m înaltă, din lemn cu draniță. 3 încăperi și pivniță. Una bucătărie de vară 4/5 metrii. Gard de lemn de 9/5 înalt de 3 m. Șopru pentru lemne. 8 bănci, 1 tablă, 1 masă, 1 scaun”*¹⁹.

Comuna a mai cumpărat un teren pentru școală, în valoare de 12.000 lei, de la posesorul Gheorgheni, în 1936, unde urma să se mai clădească a 7-a școală primară, dat fiind faptul că era o comună de munte, împrăștiată, iar copiii făceau mult drum până la școală²⁰. După cum se poate vedea, și

locuitorii din această comună s-au zbatut cu mult sârg pentru asigurarea condițiilor propice de învățământ.

Bicazul, comună românească din nordul extrem al județului, a cunoscut o evoluție asemănătoare din punctul de vedere al învățământului.

Și aici, primii învățători au fost preoții satului, învățământul fiind confesional până la Unire. Unii bătrâni din perioada interbelică își aduceau aminte că au învățat carte cu dascălul Vasile Bălan din Moldova, în casă închiriată și cu litere chirilice²¹.

Prima școală confesională greco-catolică a luat ființă la 1873, până atunci învățându-se carte în case închiriate. Apoi s-au construit școlile din Valea-Jidanului (1882), Dămuș (1893), Telec (1901), toate cu câte o putere didactică până la război²². Statul maghiar a înființat în centrul comunei și o școală de stat cu predare în limba maghiară, cu două cadre didactice, în vederea deznaționalizării²³.

În perioada interbelică, erau 11 școli cu 18 cadre didactice²⁴, dar nefiind cu totul acoperite necesitățile, la o populație de 4605 locuitori²⁵, pe o distanță de 60 de km. Cele mai multe localuri de școală erau închiriate, neîncăpătoare și neigienice, învechite și întunecoase²⁶. Doar 4 școli erau de stat, dar mici și neîndestulătoare. Școala nr. 1 în valoare de 482.463 lei, Școala Tosarog de 20.000 lei, Școala Bistra de 25.000 lei, Școala Țepeșeni valorând 60.000 lei²⁷.

„Gazeta Ciucului” trăgea un semnal de alarmă în direcția îmbunătățirii condițiilor de învățământ din județ:

*„Cei puși în fruntea învățământului cu răspundere pentru instrucția poporului sunt rugați să-și întoarcă mai des privirile spre acest sat izolat, neglijat din vitregia vremurilor, plin de analfabeți, și să organizeze după necesitățile reale învățământului atât sub raportul clădirilor, cât și sub raportul puterilor didactice, înlăturând șandramalele și puterile didactice în ceartă cu cartea, limba și justiția românească”*²⁸.

Că despre șandramale era vorba s-a văzut mai sus, căci ce școli pot fi acelea care valorează 20.000 lei, 25.000 lei? Iar despre dascăli, să-l cităm pe Nicolae Iorga; într-un discurs la Senat:

*„... mulți dintre învățătorii pe care îi trimitem noi acolo, nu servesc pe ai lor, ci servesc ceea ce cere mediul înconjurător”*²⁹.

Celelalte comune cu populație românească deasă aveau o soartă asemănătoare: la

Hodoșa existau 2 școli cu cinci dascăli, una la Hodoșa-gară și una la Hodoșa-sat, dar ambele erau puțin corespunzătoare pentru cei 350 de copii ai comunei³⁰.

La Izvorul-Mureșului, în 1924 a luat ființă școala, cu două săli de învățământ, care corespundea populației de aici, nu prea numeroasă³¹. Până în 1924, copiii de aici au mers la școală la Voșlobeni, la 6-7 km distanță, din care cauză și aici numărul analfabeților era destul de ridicat.

Învățământul românesc din Gheorgheni era reprezentat de 3 școli: grădinița de copii mici, școala primară și liceul „Sfântul Nicolae”. Ultimul era condus de Teodor Chindea, fondatorul „Gazetei Ciucului”.

Alături de biserică, liceul acesta a avut misiunea de a redobândi și păstra elementul românesc de pe plaiurile acestea, în cea mai mare parte deznaționalizat. Pe lângă pregătirea didactică, liceul s-a manifestat și în afara zidurilor, organizând numeroase manifestări artistice și culturale.

Pe 22 aprilie 1929 societatea culturală „Mihai Eminescu” a elevilor din liceu a organizat un program artistic, cu numere românești și ungurești, ceea ce a umplut sala, fapt salutat de gazetarii de la „Gazeta Ciucului”³².

Același lucru s-a petrecut și pe 6 decembrie 1931, când sărbătorindu-și patronul, liceul a organizat un spectacol, urmat de împărțirea de cadouri elevilor interni mai săraci, fără deosebire de neam și religie³³.

Tot în cadrul liceului a luat ființă și „Liga Culturală”, filiala Gheorgheni, al cărei președinte era Teodor Chindea. Fiind abia la începutul său, liga a organizat un ciclu de conferințe ținute de membrii consiliului de conducere sau de profesori universitari solicitați în acest scop³⁴.

Să ne aruncăm privirea asupra condițiilor de înscriere la acest liceu, pentru anul școlar 1932-1933:

„I Acte Necesare:

Certificatul de studii, certificat de botez, certificat de vaccină, certificat de stare materială a părinților.

II Taxe Școlare:

taxă de frecvență	1500 lei
reparații	400 lei
internat	8000 lei
cauțiune	200 lei
biblioteca - curs superior	100 lei
- curs inferior	50 lei
comitet	100 lei
Total	10.300 lei

Se va plăti în 3 rate: la înscriere, după Crăciun, după Paște.

Elevii externi:

- taxă de frecvență	1500 lei
- reparații	400 lei
- bibliotecă - curs superior	100 lei
- curs inferior	50 lei
- comitet	100 lei
Total	2100 lei

Se va plăti în două rate”³⁵.

Acest liceu a avut un rol deosebit în dezvoltarea culturală a zonei. Liga Culturală, cum s-a văzut organizată în cadrul liceului, a înființat mai multe biblioteci populare.

Prima la Voșlobeni, în februarie 1932³⁶, apoi două la Bicazul Ardelean³⁷, în această comună năpăstuită ; apoi chiar trei biblioteci la Hodoșa³⁸. Profesorii acestui liceu au mers în sate, luminând lumea și îndemnându-i să nu-și piardă ființa națională.

„Gazeta Ciucului”, principala și merituosă foaie românească din această parte a județului, a prezentat în dese rânduri situația învățământului românesc din județ, chemând forurile competente la acțiune. Acest barometru al societății care este presa, permite să ne întregim imaginea despre viața culturală a românilor, alăturând informațiile de arhivă cu însemnări din ziar, care au devenit un alt gen de documente.

Iată câteva din lipsurile învățământului din județ, semnalate în ziarul mai sus amintit:

„Nu putem concepe ca satele românești neglijate în trecut din motive bine determinate și cunoscute, să fie neglijate și acum și să rămână fără clădiri de școli corespunzătoare... Plângerile domnului învățător din Hodoșa le găsim îndreptățite: nu se poate face carte într-o școală care „a fost înainte închisoare, și care are o singură sală de clasă, mică, necorespunzătoare celor 70-80 de elevi înscriși, mobilier insuficient”. Aceste școli zi cu zi rod sănătatea micuților elevi și dascălilor și-i vezi zi cu zi mai palizi, mai descurajați și mai lipsiți de sănătate”³⁹.

Cadrelor didactice erau puține și de cele mai multe ori necorespunzătoare ca pregătire:

„Munca grea, traiul scump din județ, toți învățătorii au fugit din ținuturile secuiești. Din 11 posturi de învățători vacante, doar 5 sunt români; din 31 posturi de educatoare, 2 românce, restul vacante”⁴⁰.

Existau în județ doar 20 de grădinițe de

copii, cu 724 înscriși din 5960 câți erau obligați, sub conducerea a 24 de educatoare (doar 7 cu diplomă!)⁴¹.

Majoritatea oamenilor și-au făcut datoria și în mare măsură doar cei de pe acele meleaguri, care cunoșteau realitățile locului. Astfel, directorul școlii din Voșlobeni, Zaharia Blaga a fost numit revizor școlar, funcție pe care a onorat-o cu o frumoasă și rodnică activitate (din 1934)⁴².

Școlile confesionale ale religiei romano-catolice erau în marea lor majoritate construite pe terenurile comunelor și nu ale bisericilor, iar copiii români nu puteau învăța în ele⁴³. Multe din ele nici nu corespundeau necesităților impuse de lege⁴⁴, iar în altele aveau loc chiar manifestări antiromânești⁴⁵.

Copiii români nu au putut beneficia de aceleași avantaje ca și copiii minorităților naționale, deși în multe cazuri erau îndreptățiți să beneficieze de aceleași școli, cămine culturale (la Ghimeș, bunurile private ale județului foloseau doar scopurilor culturale maghiare⁴⁶, iar la Ciurmani românii au fost impuși la construirea școlii confesionale catolice⁴⁷).

În județ, populația românească a organizat și participat și la alte manifestări culturale.

La Voșlobeni, spre exemplu, s-a înființat un Centru Cultural, la stăruințele directorului școlii, Zaharia Blaga⁴⁸.

Comuna a contribuit cu 1000 lei la fondarea Muzeului Regional al Ținutului Mureș, la 15 iunie 1939⁴⁹.

Pe 15 mai 1939, sub președinția I.P.S.S. Mitropolitul Nicolae Bălan, comitetul de inițiativă pentru ridicarea unui monument pe Câmpia Libertății de la Blaj, a adresat un apel românilor din Transilvania:

„Popoarele trăiesc și se hrănesc din trecutul lor istoric și este o datorie de a cinsti vremurile de glorie care constituie hrana spirituală și izvorul de inspirație al generațiilor următoare, pentru a urma pilda înaintașilor lor. În acest scop s-a constituit un comitet de inițiativă, sub președinția de onoare a IPSS Mitropolitul Nicolae Bălan și IPSS Alexandru Nicolaescu, având de scop strângerea sumelor necesare, pentru ridicarea unui monument vrednic de actul istoric atât de însemnat pentru toți Români, ca monument cinstind memoria glorioșilor noștri înaintași și luptători, va immortaliza sacrificiile și viețile lor neîntrecute, precum și dragostea de neam și libertate...

cu aprobarea celor în drept, acest

*comitet face un călduros apel, la toată obștea Românească, de a contribui în mod simbolic, cu cel puțin un leu, la înfăptuirea gândului propus. Contribuția acestora, pentru noi, constituie un act de afirmare a solidarității Neamului Românesc și de încredere în viitorul nostru...”*⁵⁰.

Prin hotărârea nr. 20 din 30 mai 1939, comuna deschidea un cont de 2000 lei, având ca scop „*mărețul act de ridicare a unui monument pe Câmpia Libertății la Blaj*”⁵¹.

Voșlobenii, spre deosebire de mulți alți români, au știut să-ți cinstească tații și frații căzuți pe câmpul de luptă în războiul pentru întregirea neamului.

Comuna a ridicat un monument „*înalt de 3,5 m din marmură voșlobană, sub formă de obelisc pe care domnește semnul crucii, semnul dezrobirii și al înfrățirii Voșlobeniului cu frații lor de dincolo de munți*”⁵².

Monumentul a fost înălțat de Traian Rusu, „*fiul comunei, care s-a obligat a-l ridica pe suma de 18.000 lei*”⁵³. Comuna a făcut apel la toată suflarea, „*cerându-se sprijinul lor la susținerea micei cetate de români, aflată în comuna Voșlobeni, ca atare singura în tot județul*”⁵⁴.

Dezvelirea monumentului a avut loc pe 29 iunie 1927, în prezența prefectului, a fanfarei militare, a tuturor primarilor români din județ și a multor suflete care simțeau românește. Așa cum se pomeneste în documentele comunei, „*serbarea nu era numai a comunei ci a tuturor românilor din județul Ciuc*”⁵⁵.

Tot ca un omagiu adus înaintașilor, la serbările de 1 Decembrie 1928 de la Alba-Iulia, comuna a trimis o delegație de 70 de persoane⁵⁶.

În spiritul frățietății și al întraajutorării „*micei cetăți de români din județ*”, cum se exprimau Voșlobenii, comuna a donat 50 m³ de lemn Asociației Generale a Românilor Uniți din Bilbor, pentru terminarea casei culturale din acea localitate⁵⁷.

2. Viața religioasă

Și aici în sud-estul Transilvaniei, ca de fapt pe întreg pământul țării, bisericile românilor au fost cele dintâi, sub influența acestora intrând la venirea lor înșiși secuii⁵⁸.

Împrejurările politice, sociale și economice au schimbat mai apoi cursul istoriei din partea locului, românul împilat pierzându-și credința strămoșească.

Este de semnalat că procesul a fost mai

timpuriu și mai radical în centrul teritoriului locuit de secui și foarte slab și ineficient spre margini, în vecinătatea locurilor compacte românești, ca și în acelea din apropierea muntelui.

Cum am putea înțelege altfel rezistența românilor de pe valea Mureșului Superior a Giurgeului-Ciucului?⁵⁹

Lăcașul românilor era din lemn, acesta fiind un atribut al bisericilor românești.

Din cea de-a doua jumătate a secolului XIX, ctitoriile de zid din Ciuc se înmulțesc.

Locuind în mijlocul secuilor catolici, Voșlobenii au continuat să-și exercite credința lor străbună, în dependență de Episcopia Moldovei, până în secolul al XVIII-lea.

Un „Antemis” descoperit de Elie Câmpeanu sub altarul bisericii din Voșlobeni poartă inscripția: „Szaba Episcop Româneszk vleit 7222” (Sava Episcop Românesc, vă leat 7222 - 1714)⁶⁰.

Biserica a fost deci sfințită de Episcopul Sava din Roman – acesta era singurul episcop cu acest nume la 1714.

Nu se știe cu exactitate când au trecut voșlobenii la religia greco-catolică.

În statistica întocmită de Inochentie Micu-Klein, la 1733, ei nu sunt trecuți, în schimb apar în statistica lui Petru Aron, la 1750, publicată de dr. Augustin Bunea la 1901, cu 184 locuitori, biserică și cantor⁶¹.

Deci trecerea nu se putea face decât între 1733 și 1750⁶².

Primul preot cunoscut din Voșlobeni a fost Gheorghe Ciobotariu, la 1821⁶³, de la această dată având numele tuturor preoților⁶⁴.

Odată cu înființarea parohiei s-a ridicat și prima bisericuță din lemn, iar în anul 1864 a fost înlocuită de o biserică din piatră, cu hramul Arhanghelilor Mihail și Gavril⁶⁵. Biserica a fost de mai multe ori renovată, iar în 1930 a fost mărită și îmbogățită cu un turn nou⁶⁶.

De plan dreptunghiular, cu turn exterior pe vest, construcția degajă prin bolți și arce influența stilului baroc. Această biserică nu rămâne cu nimic mai prejos față de marile biserici secuiești din ținut. Românii de aici s-au îngrijit tot timpul de biserică lor, au făcut donații, iar Consiliul Comunal în repetate rânduri a acordat ajutoare în lemn bisericii⁶⁷.

Parohul Mihail Mureșan s-a îngrijit tot mereu de starea bisericii, de păstoria enorișilor, astfel că în 1930 de exemplu, nu exista nici un sectant pe raza comunei⁶⁸.

Pe data de 2 septembrie 1923, Mitropolitul

Primat Miron Cristea, a vizitat parohia Voșlobeni⁶⁹.

Că voșlobenii erau oameni credincioși, cu frica lui Dumnezeu și hotărâți, oțeliți în luptele naționale duse până la Unire, ne-o dovedește un document publicat de Liviu Boar în „Adevărul Harghitei” în 1995, din D.J.A.N. Târgu Mureș, despre situația bisericii greco-catolice din oficiul protopopesc Gheorgheni, după dictatul odios de la Viena:

„8 – XI – 1940

... Voșlobeni: credincioșilor li s-a cerut alipirea la Episcopia catolică de Hajdudorog, dar aceștia, în trei adunări generale, ținute la 29 septembrie, 27 octombrie și 3 noiembrie, nu s-au învoit. 46 de credincioși au fost închiși, acum sunt eliberați. Șase au fost expulzați. Preotul suspendat și pusă în vedere expulzarea. I s-a acordat un termen de două săptămâni, începând cu 5 noiembrie...

Voșlobeni la 8 noiembrie 1940”⁷⁰.

Dincolo de vorbe și de bune intenții, faptele din momentele de cumpănă vorbesc cel mai mult. Biserică poate avea orice sat, dar oameni în stare să moară pentru credința strămoșească, mai rar (și astăzi, voșlobenii celebrează slujba de Înviere în zorii zilei de Paște, după ritualul din vechime).

Ca și voșlobenii, locuitorii din Tulgheș sunt oameni religioși. De la înființarea parohiei, la 1800, tulgheșenii au avut 4 preoți: primul a fost Simion Pop, sugrumat misterios în casa parohială⁷¹. Al doilea, Mihail Dobreanu, a păstorit 67 de ani. În timpul vieții lui s-a construit biserica din centrul comunei, lui i se datorează prima școală românească care a funcționat în comună, în casa parohială, iar din 1881 în local propriu. În 1848 a protestat contra husarilor lui Kossuth, care au ucis mai mulți români în „Valea Sângeroasă”, fiind exilat 2 ani în Moldova. A fost singurul român din această parte de țară decorat atunci cu „Steaua României” în grad de Cavaler⁷². În perioada interbelică, Tulgheșul era protopopiat, Teodor Branea fiind merituosul preot aici, în același timp și președinte al secțiunii „Ligii Culturale” de aici⁷³.

În 1937, în comună s-a înființat și o parohie ortodoxă, lucru care a dus la unele fricțiuni între cele două biserici: greco-catolică și ortodoxă. Iată un exemplu: Consiliul Comunal analizează pe 30 iulie 1937 cererea parohiei ortodoxe din localitate de a i se acorda un sprijin de 1500 m³ de lemn pentru construirea unui local de închinăciune:

„Domnul Teodor Branea – paroh greco-

catolic se opune a se aduce în discuție cererea bisericii ortodoxe, contestând legala ei existență și invocând ca argument că însuși Majestatea Sa regele Carol al II-a și domnul Ministru Angelescu ar fi declarat cu ocazia unei festivități că în comunele unde există biserică greco-catolică nu se va mai admite înființarea de parohii ortodoxe, astfel că se miră de nerespectarea acestor promisiuni.

Domnul Aurel Nicolescu aderă la cele spuse de domnul Branea.

Domnul Ioan Răcaru arată legala înființare a bisericii ortodoxe prin acte oficiale apoi cere Consiliul Comunal să nu i se respingă cererea și a o aproba în întregime așa cum s-a aprobat asemenea ajutor lemnos în mai multe rânduri bisericilor greco-catolice, romano-catolice și comunității evreiești⁷⁴ și că ar fi cel puțin jenant și dureros pentru Consiliul Comunal de a nu lua cel puțin la egal biserica ortodoxă dominantă în Stat cu sinagoga evreiască...

Consiliul Comunal hotărăște acordarea unui ajutor în material lemnos între 500 – 1500 m³.

Cererea bisericii greco-catolice de 1000 m³ de lemn a fost retrasă de preotul paroh⁷⁵.

După cum se vede, diferendul s-a încheiat prin cedarea materialului lemnos de către biserica greco-catolică către biserica ortodoxă.

În spiritul toleranței, Consiliul Comunal a ajutat și biserica greco-catolică și pe cea ortodoxă. Preotului ortodox i s-a asigurat ajutor de instalare⁷⁶, apoi în 8 iulie 1939 i se aprobă un alt ajutor de 10.000 lei⁷⁷.

Bisericii greco-catolice i s-au acordat numeroase ajutoare în material lemnos, odată de 1000 m³, apoi de 300 m³ (pentru terminarea capelei din „Poiană”)⁷⁸.

În august 1937, parohul Teodor Branea solicită un ajutor de 500 m³ lemne pentru construit o capelă în cătunul Putna, deoarece mai mulți bapțiști din Biczul Ardelean s-au mutat pe acel teritoriu, iar pentru a fi feriți enoriașii săi de această „plagă”, solicită edificarea capelei, lucru pe care Consiliul Comunal l-a aprobat de îndată⁷⁹. Aceasta nu poate fi decât o deosebită grijă pentru credințioșii săi, grijă pe care protopopul a manifestat-o mereu.

În lipsa unor dovezi scrise nu se pot stabili începuturile vieții religioase a locuitorilor din Bicz.

În perioada interbelică, bicăjenii erau toți greco-catolici, dar anul trecerii nu se

cunoaște cu exactitate, probabil între 1700 și 1733, căci la Sinodul din 1700 care a hotărât Unirea, nu se pomeneste de ei, iar la 1733 sunt trecuți la Odorhei cu 150 de suflete (nu sunt pomeniți nici în procesele sinodale dintre 1925-1932)⁸⁰.

Putem crede că ei aparțineau cu cele bisericesti de Moldova, de unde le veneau preoții, cărțile sfințite și unde căutau ei alinare pentru durerile sufletești și trupesti.

Cărți religioase tipărite în Moldova ce se găsesc la bisericile din Bicz, numărul dascălilor și preoților veniți de dincolo de Bicz, toate ne dovedesc cu prisosință acest lucru.

În perioada de care ne ocupăm, în Bicz erau cinci parohii, o capelă și cinci biserici greco-catolice⁸¹.

Cea mai veche este parohia cu sediul parohial și biserică la Gura Dămucului. Primul paroh al acestei parohii a fost popa Ioan, sub care s-au cumpărat la 1722 un clopot cu inscripția „Homo mento mari”⁸².

Funcționa la această parohie, în perioada interbelică, parohul Teodor Căndea. Din această parohie s-a remarcat preotul Teodor Dumbravă, ucis de trupele maghiare la 1848 în chinuri groaznice, dar bicăjenii nu l-au uitat pe părintele lor sufletesc „Toader, când cu prada”, rugându-se pentru el⁸³.

În această parohie existau două biserici: una veche în care nu se face serviciu divin decât o dată pe an și biserica nouă, mare, frumoasă, clădită din stăruința părintelui Căndea între 1928-1930, sfințită de Mitropolit în 1930, cu ocazia vizitei făcute aici⁸⁴.

Acestei parohii, contele Lazar din Lăzarea i-a donat între 1887-1897 un teren pe care este astăzi casa parohială. Arhiva acestei parohii a ars în 1919, în război.

A doua parohie în ordinea vechimii este Valea Jidanului, care a luat ființă în 1797. Biserica fiind mică, s-a lărgit în 1823⁸⁵.

A treia parohie este Telec, înființată în 1842, dar aici era biserică din 1832, dar mărită și pictată în 1930, prin stăruința părintelui Coriolan Sabău.

Părintele Precup din această parohie a fost măcelărit de unguri pe 14 octombrie 1848, fiind a doua față bisericască din Bicz căzută jertfă revoluției din 1848, pentru sentimentele sale românești.

A patra parohie este Dămuț, înființată în 1842, cu biserică din 1947, care a fost înlocuită în 1912 cu biserica de piatră actuală⁸⁶.

Cea mai recentă parohie este Valea

Bradului, dar nu avea biserică.

În comună mai era o biserică romano-catolică, dar nu exista numărul suficient de credincioși pentru a se constitui o parohie viabilă.

Totuși autoritățile maghiare au înființat parohia, tolerată și după Marea Unire:

„Toleranța românească nu numai că tolerează o parohie romano-catolică la Bicaz, dar plătește preot și îi dă posibilitatea de activitate în detrimentul intereselor noastre naționale”⁸⁷.

O casă de rugăciuni baptistă a fost înălțată în 1929.

Și în Gheorgheni, în 1929, pentru românii de aici a început ridicarea unei biserici ortodoxe. Ea a fost construită de arhitectul Sterie Becu, recomandat de Nicolae Iorga, și va costa 4.000.000 lei⁸⁸.

La fel și în Miercurea-Ciuc va fi edificată o biserică ortodoxă, în anul 1936, cu hramul „Sfântul Nicolae,” actuala Catedrală Episcopală⁸⁹.

Ca urmare a propagandei maghiare și a activității unor iredentiști, mai mulți români din satele majoritar secuiești au trecut la catolicism chiar sub stăpânire românească! Așa a fost cazul la Sâncrăieni, Ditrău, Ciurmani⁹⁰.

O parte din vina pentru pierderea altor conștiințe românești o poartă și statul român, care printr-o implicare mai activă și susținută ar fi putut evita aceste tragedii naționale – căci ce altceva pot fi aceste pierderi românești chiar în România Mare?

Dacă la 29 august 1931 notarul din Ditrău solicită trimiterea unui preot sau misionar greco-catolic în localitate⁹¹, Mitropolia de Blaj abia la 1 octombrie 1931 promitea trimiterea acestuia⁹²! Și aceasta într-o comună în care chiar în 1931 s-a reînființat parohia românească, după mulți ani⁹³.

Biserica construită pe locul uneia mai vechi și sfințită în 1936 a fost dăruită samavolnic în 1940.

Situația nu era peste tot aceeași. Și aceasta datorită unor adevărați oameni, luptători cu crucea în mână pentru neamul românesc din secuime.

Un exemplu edificator îl reprezintă preotul greco-catolic Petru Suci. Fiu al comunei Voșlobeni, absolvent al liceului „Sfântul Nicolae” din Gheorgheni promoția 1928⁹⁴ și

licențiat în teologie, promoția 1934 la Academia Teologică Greco-Catolică Română Unită de la Blaj⁹⁵, a primit spre păstorie credincioșii români din comuna Aldea din județul Odorhei.

După o rodnică muncă, rezultatele sale nu s-au lăsat așteptate. În anul 1937 datorită susținutei sale munci misionare, 6 români maghiarizați au trecut înapoi la religia greco-catolică. 7 au trecut în 1938 și 5 în 1939⁹⁶. Câteva nume ale celor recâștigați pentru neam se edifică asupra originii etnice ale celor reconverțiți: Szocs (Suciu), Szabo (Sabău), Kovasz (Covaci), Peter (Petru).

Dacă fiecare paroh român ar fi reușit recâștigarea măcar a tot atâtea suflete de români, câți a recâștigat părintele Suci, altfel ar fi stat lucrurile în regiunea secuizată...

Pentru activitatea sa românească, sub ocupația horthystă, Părintele Suci a suferit prigoana maghiară, fiind suspendat din funcție. Întorcându-se la Voșlobeni, unde preotul a fost expulzat (cum am amintit mai sus) a ajutat comunitatea de aici să-și păstreze credința, la Voșlobeni nefiind nici o trecere la catolicism⁹⁷. Pentru toată această rodnică muncă, Părintele Suci a suferit calvarul închisorilor comuniste. Istoria este câteodată nedreaptă cu oamenii. Așa se face că mulți oameni care au făcut ceva pentru neam sunt sortiți uitării, chiar dacă ei sunt o rotiță importantă chiar prin micimea ei în angrenajul întreg. De aceea dacă mai există astăzi români în localitățile din fostele scaune secuiești se cuvine să aducem o laudă dascălilor lor: învățători și preoți.

O bună parte a românilor din județ, chiar în aceste împrejurări critice, în lipsă de biserici și preoți, au stat neclintiți în credința lor, uneori chiar cu imense eforturi. Dovadă stau românii din Izvorul Mureșului, care aparțineau de parohia de la Voșlobeni și până la biserica căreia făceau 10 km, neavând biserică proprie în localitate. Acești români, puțini dar hotărâți, nu au precupețit eforturile lor pentru înzestrarea bisericii voșlobene. Dovadă stau trei cărți bisericești donate în 1904 de câteva familii acestei biserici⁹⁸.

Cel mai important segment al vieții culturale din zonă a fost deci biserica, care secundând cu succes școala, a contribuit decisiv la păstrarea ființei naționale românești.

Note

1. A. BUNEA, *Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici*, Tipografia diorezei arhiepiscopiei greco-catolice, Blaj, 1902, p. 366
2. A. HOLĂCĂ, *Școala din regiunea Mureșului Superior în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Marisia”, IX, 1979, p. 204-232
3. Ibidem, p. 215
4. ***, *Șematismul bisericii ortodoxe orientale române din Ungaria și Transilvania, pe anul 1900*, Sibiu, 1900, p. 333
5. A. BUNEA, op. cit., p. 336
6. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 111 din 1 iunie 1934
7. Ibidem
8. Ibidem
9. Ibidem
10. Ibidem
11. D.J.A.N. Harghita, fond 230, d. 3, f. 17
12. Ibidem, d. 6, f.218
13. Ibidem, f. 104
14. Ibidem, f.76
15. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 104 din 1 februarie 1934
16. Vezi nota 55, la cap. II,2
17. D.J.A.N. Harghita, fond 260, d. 10, f.799
18. Ibidem, f. 803
19. Ibidem, f. 834
20. Ibidem, f. 42-43
21. „Gazeta Ciucului”, VI nr. 115 din 1 august 1934
22. Ibidem
23. Ibidem
24. Ibidem
25. Cf. GH. POPA-LISSEANU, *Originea secuilor și secuizarea românilor*, Editura România pur și simplu, București, 2003
26. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 114 din 15 iulie 1934
27. D.J.A.N. Harghita, fond 260, d.6, f.311
28. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 114 din 15 iunie 1934
29. Ibidem, nr. 108 din 15 aprilie 1934
30. Ibidem, VII, nr. 120 din 1 februarie 1935
31. Ibidem, VII, nr 112 din 15 iunie 1934
32. Ibidem, I, nr. 8 din 15 mai 1929
33. Ibidem, IV, nr. 1 din 10 ianuarie 1932
34. Ibidem
35. Ibidem, IV, nr. 10 din 15 iunie 1932
36. Ibidem, IV, nr. 5 din 15 martie 1932
37. Ibidem, IV, nr. 7 din 15 aprilie 1932
38. Ibidem, VII, nr. 120 din februarie 1935
39. Ibidem, I, nr. 9 din 1 iunie 1929
40. Ibidem, I, nr. 17 din 28 iunie 1929
41. Ibidem, I, nr. 11 din 1 mai 1929
42. D.J.A.N. Harghita, fond 7, d. 9 nenumărat, Pe larg în capitolul IV
43. Ibidem
44. Ibidem
45. Ibidem, d. 18, f. 276
46. Ibidem, d. 9, f. 1
47. „Gazeta Ciucului”, IV, nr. 7 din 15 aprilie 1932
48. Ibidem, I, nr. 25 din 28 noiembrie 1929
49. D.J.A.N. Harghita, fond. 230, d. 6, f.242
50. Document aflat în posesia autorului lucrării de față
51. D.J.A.N. Harghita, fond 230, d. 6, f.238
52. Ibidem, d. 3, f. 12
53. Ibidem, f. 13
54. Ibidem, f. 14
55. Ibidem, f. 27
56. Ibidem, f. 145
57. Ibidem, d. 6, f. 90
58. SABIN OPREANU, *Secuizarea românilor prin religie*, în „Biblioteca Secțiunii Geografico-Etnografică”, Cluj, 1927, p. 4-8, 15
59. ***, *Șematismul 1900*, p 490
60. TEODOR CHINDEA, *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, Editura Kahan, Gheorgheni, 1930, p.77
61. NICOLAE IORGA, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, Editura Ministerului de Culte, București, 1932, ed. a II-a, vol. II, p. 334
62. Cf. GH. POPA-LISSEANU, *Originea secuilor și secuizarea românilor*, Editura România pur și simplu, București, 2003
63. T. CHINDEA, op. cit, p.81
64. ***, *Șematismul 1900*
65. IOAN I. RUSU, *Românii și secuii*, Editura Științifică, București, 1990, p. 193
66. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 110, 15 mai 1934
67. IOAN I. RUSU, op.cit., p. 193
68. D.J.A.N.Harghita, fond 7, d. 18, f. 257
69. Ibidem, d. 13, f. 1
70. „Adevărul Harghitei”, VII, nr. 1205-6 din 7-8 iulie 1995
71. ***, *Șematismul 1900*, p.344
72. Ibidem
73. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 104 din 15 februarie 1934
74. D.J.A.N. Harghita, fond 260, d. 10, f. 83
75. Ibidem, d. 6, f. 287-288
76. Ibidem, f. 229
77. Ibidem, f. 448
78. Ibidem, d. 10, f. 121
79. Ibidem, d. 6, f. 268
80. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 114 din 15 iulie 1934
81. D.J.A.N. Harghita, fond 260, d.6, f311
82. ***, *Șematismul 1900*, p. 350
83. „Gazeta Ciucului”, VI, nr 114 din 15 iulie 1934
84. D.J.A.N.Harghita, fond. 7, dosar 13, f. 1
85. „Gazeta Ciucului”, VI, nr. 114 din 15 iulie 1934
86. Ibidem
87. Ibidem
88. Ibidem, I, nr. 3 din 15 martie 1929
89. Ibidem, I, nr. 21 din 28 noiembrie 1929
90. Vezi capitolul IV
91. D.J.A.N. Harghita, fond 7, d. 13, f. 1
92. Ibidem
93. „Gazeta Ciucului”, V, nr. 98 din 27 martie 1933
94. Documente aflate în posesia autorului lucrării de față
95. Ibidem
96. Idem
97. Idem
98. Idem

Abstract

Culture and spirituality in the life of the Romanians from Ciuc County in the inter-war period

The problems here treated bring this volume to complete successfully the series of reference works of the inter-war period and those that appeared during the last years, as result of long and laborious researches undertaken on archaeological sites, in archives and in libraries by renowned archaeologists, historians, sociologists, ethnographers, archivists, professors and researchers.

Centring on the inter-war time interval the author structured his work in such way that it could present a wide range of issues related to Romanian political, administrative, economic, cultural and spiritual life and to the inter-ethnic relationships between Romanians and Hungarians, referring to the response the way Romanians reacted at the Hungarian irredentist outbreaks. The author does not avoid the "delicate" issues and speaks openly about them. The lights and shades of the Romanian – Hungarian cohabitation in Ciuc County, in the inter-war period of the 20th century, are pointed out by the documents of that time.